

ПОХОВАЛЬНИЙ ОБРЯД УКРАЇНЦІВ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ V–XVII СТ.

У статті досліджується поховальний обряд українців Буковини та сусідніх українських теренів від V до XVII ст. Наявність кремаційних і інгумаційних типів поховань пояснюється як перехідним періодом від дохристиянських вірувань і обрядів до християнських, так і цілим рядом інших факторів.

Ключові слова: обряд, язичники, християни, поховання, могильники, городища, ями, кургани.

Відомості про поховальну обрядовість давніх українців можна отримати з писемних джерел та за матеріалами археологічних розкопок. Поховальний обряд русів періоду I тис. н. е. широко описаний у творах арабських мандрівників та в давньоруській літературі.

Найбільш багатими і достовірними є повідомлення арабських авторів Ахмеда Ібн Фадлана, Ібн Русте та ін., які хоча й негативно ставились до вірувань немусульман, але детально зафіксували ту обрядовість, яка зустрічалась їм під час контактів з давньоруським населенням українських теренів.

Такий детальний опис язичницьких обрядів арабськими авторами пояснюється, в першу чергу, прагненнями знайти шляхи для ісламізації русів.

Середньовічні східні географи досить чітко відрізняли обряди поховань слов'ян від русів, які вже в той час (період середньовіччя) бачили в цих групах населення різні етнічні спільності. В радянській літературі до 90-х років XX ст. переважала думка, що слов'яни і руси періоду I тис. — це народи, які є представниками однієї етнічної спільності, але лише в назвах певних її частин мають відмінності. Така точка зору зрозуміла, якщо брати до уваги те, що радянська ідеологічна система прагнула всіма засобами довести спільність трьох східнослов'янських народів (росіян, українців і білорусів) та процес утворення двох останніх народів лише з XIII–XIV ст.

У XX ст. українські дослідники (М. Грушевський, В. Шаян, С. Килимник, Ю. Шилов, В. Скуратівський, В. Шевчук,

В. Щербаківський, Б. Яценко та ін.) незаперечно доводять існування українського етносу не лише в часи виникнення й розвитку Київської Русі, а й значно раніше.

Про те, що вже у IX–X ст. мало місце розуміння чітко сформованого етносу русів-українців, є матеріали у таких писаних західноєвропейських джерелах, як «Бертинські аннали» та «Баварський географ». Зокрема, в «Баварському географі» повідомляється про те, що вже в IX ст. руси завоювали і підкорили ряд племен, які жили з ними в сусідстві [12, с. 14–15]. Виділення українців (росів) як окремого етносу зустрічаємо і в повідомленнях візантійського правителя Костянтина Багрянородного (X ст.) [15, с. 41].

В дохристиянські часи на русо-українських землях існувало декілька типів поховальних обрядів: трупоспалення (кремація) поза місцем поховання, трупоспалення на місці поховання і поховання людини у могильній ямі (інгумація). Якщо два перших типи були характерними для глибокої давнини, то поховання людини у могильній ямі в часі зустрічається пізніше, але й цей тип поховань виник задовго до прийняття християнства. Відомості, отримані від попередників і з власних спостережень про ранні форми поховального обряду (від періоду середини I тис.) у східних слов'ян, повідомляє Ібн Русте, який жив у X ст. Він подає опис обряду трупоспалення поза місцем поховання, що був переважаючим серед слов'ян у другій половині I тис.

Ібн Русте писав: «Коли помирає хто-небудь з них, вони спляють його тіло. Жінки їх, коли помирає чоловік, роздирають собі ножем руки і обличчя. Наступного дня після спалення покійника відправляються на місце, де воно відбувалося, збирають попіл і кладуть його до урни, яку встановлюють потім на горбі. Через рік після смерті покійника беруть двадцять дзбанків меду і несуть їх на той горб, де збираються родичі покійного, їдять, п'ють, а потім розходяться... При спаленні покійників веселяться, висловлюючи тим радість свою, що Бог був милостивий до покійного, взявши його до себе» [2, с. 113].

Трупоспалення на місці поховання описує інший арабський мандрівник, секретар посольства багдадського халіфа Ахмед Ібн Фадлан, який побував на землях Русі на початку X ст. Побувавши на похованні багатого руса, Ібн Фадлан зазначає, що при похованні бідної людини роблять малий човен, куди

кладуть покійника і спляють. Поховання ж багача набагато складніше і повинно підкреслити його соціальне і майнове становище. Човен для обряду вибирався великий, у ньому споруджували навіс-колибу з дорогих тканин, куди перед спаленням вкладали тіло покійника у сидячій позі. Під час обряду поховання здійснювався розподіл майна померлого, готувався для нього новий одяг. Від часу смерті і до поховання родина померлого веселилася і частувалася. Місце спалення засипалось глиною у вигляді горба-могили, на якій встановлювалось дерево з написом імені померлого і його царя [3, с. 144–146].

Згадуваний уже Ібн Русте описує у русів також обряд тілопоховання (інгумації): «Коли помирає в них хто-небудь зі знаті, то викопують йому могилу у вигляді великої хати, кладуть його туди і разом з ним кладуть як одяг його, так і браслети золоті, які він носив; потім опускають туди багато їстівних запасів, посуд з напоями... Вкінці кладуть у могилу любиму жінку покійника, гріб закривають і вона помирає там» [2, с. 100–103].

Писемні джерела арабських мандрівників вказують лише на основні типи поховального обряду давніх русів, але не конкретизують територіальних меж їх поширення, локальні особливості обряду поховань на західних руських землях, включно з Буковиною. Тому основними джерелами з вивчення даного питання є археологічні (могильники, окремі поховання, пережиткові явища в похованнях більш пізнього часу та ін.).

Хоча описані арабськими мандрівниками обряди поховань переважно стосуються населення східних теренів Русі, можна припустити, спираючись на археологічні знахідки, що подібними вони були і в інших регіонах.

Найбільш давнім поховальним обрядом західноукраїнських теренів було також трупоспалення. Кремація поза межами поховання є найдавнішим типом поховань давніх українців. Появу поховальних обрядів з трупоспаленням на місці поховання та трупопокладання у поховальній ямі дослідники відносять до часу посилення князівської влади на давньоруських землях, поглибленням процесу соціально-майнової диференціації, коли більш заможні панівні верстви суспільства намагались виділитись від решти суспільства. Проте під їх впливом, а з прийняттям християнства і під впливом нової релігії, трупопокладання поширилось також серед бідніших верств населення.

Ранні могильники-кургани, що належали слов'янам-українцям, відомі на західноукраїнських землях від Волині до Закарпаття і Буковини. Вони звичайно розташовувались на певній відстані від поселення і нараховували від 5 до 100 поховань. Насипи були невисокими — 50–100 см, діаметром 4–10 м [11, с. 43].

У більшості розкопаних курганних могильників на горизонті знаходились залишки невеликого вогнища. Але сам акт трупоспалення відбувався поза межами могильника. В могильниках стояли горщики із спаленими кістками. Мали місце і безурнові поховання, коли спалені кістки знаходились у насипу, на горизонті або в поглибленні могильника.

Невеликий курганний могильник, який складався з чотирьох курганів, був виявлений буковинським археологом В. Тимощуком поблизу села Чепоноси на Хотинщині. Ще у 60–70-х роках ХХ ст. було досліджено два кургани з трупоспаленнями. В одному з них виявлена глиняна обпалена ділянка розміром 1,4×1,1 м. Наявність цього майданчика, як вважав В. Тимощук, є свідченням кремації на місці поховання [17, с. 94–95]. Проте його розмір викликає сумнів у трупоспаленні на могильнику, скоріше всього, воно відбулося поза могильником, а обпалена ділянка є місцем ритуального вогнища.

У колективній монографії «Слов'яни Південно-Східної Європи у переддержавний період» за редакцією В. Барана, П. Абашина, Б. Магомедова та інших при характеристиці поховального обряду V–VII ст. наведено приклад досліджених В. Тимощуком у середині 60-х років ХХ ст. двох могильників біля села Чепоноси, один з яких був діаметром 15 м, висотою 30 см. Обпалена глиняна ділянка на горизонті мала розмір 1,5×1,4 м з товщиною обпалення 10 см. На ділянці знаходилось вугілля з кальцинованими людськими кістками [14, с. 230].

Останні матеріали дозволяють зробити припущення, що на описаному вище могильнику могло відбуватися трупоспалення безпосередньо на місці поховання.

Особливості поховального обряду у насипах-могильниках — трупоспалення поза могильником, ритуальні вогнища на горизонті і в насипу, перепалені кістки, які зібрані у купки, уламки посуду в насипу — простежуються до Х ст. включно.

Показовим у цьому відношенні є могильник біля поселення Чорнівка, що знаходиться в Прутсько-Дністровському межиріччі Буковини.

Чорнівський могильник, який досліджували археологи І. Русанова, Б. Тимощук, Л. Михайлина [10, с. 74–76] нараховує більше ста курганів, знаходиться на схилі горба і на плоскій ділянці за 150 м від річки Солонець між двома її притоками. Висота курганів на час їх дослідження (70–80-ті роки ХХ ст.) становила 0,2–0,4 м і до 0,9 м від рівня давньої основи. За планом усі вони мають овальну форму з витягненнями в напрямку схід — захід.

Археологами розкопано більше десяти курганів. У курганах виявлено кальциновані кістки (кургани 3, 5, 10). Зокрема, в кургані 3 вони знаходились на горизонті в маленьких купках, у кургані 5 — у насипу та в неглибокій ямці нижче горизонту. В кургані 10 кістки виявлені в районі ровика, який кільцем охоплював насип. У більшості досліджених курганів виявлено кістковий попіл.

Курган 10, в якому виявлена велика довгувата яма, має темне заповнення. Тут знайдено велику кількість ліпних і гончарних фрагментів кераміки, попіл, вугілля. Зі східного боку рову знаходились дві ями глибиною 40–50 см та шириною 50 см, заповнені вугіллям і попелом. В одній із ямок виявлено обпалені зуби корови. Мабуть, у цих ямах горіли ритуальні вогнища, на яких готувалась ритуальна їжа і де відбувались поминання та жертвоприношення.

Подібні матеріальні рештки (ямки із заповненнями керамічними уламками, вугіллям) наявні і в інших курганах, а в кургані 6 виявлено залишки недогорілого поліна довжиною 80 і товщиною 15 см.

Ці знахідки свідчать про поховання в Чорнівському могильнику шляхом трупоспалення поза могильником і розміщення залишків спалення в курганах. Могильник села Чорнівка виділяється наявністю слідів тризни (поминального обіду) та ритуальних вогнищ. За виявленою керамікою Чорнівський могильник можна віднести до ІХ ст.

Безкурганні ямні поховання з кремацією тіла покійника поза межами поховання виявлені в районі Верхнього Пруту в селі Ревне на Кіцманщині. Археологічні дослідження тут про-

води́ли ті ж самі археологи, які обстежували описаний вище Чернівецький могильник, — Л. Михайлина, Б. Тимощук, І. Рубанова [6, с. 70–72].

В селі Ревне досліджено більше п'ятдесяти ямних безкурганних поховань, обци́нне місце спалення небіжчиків та культове місце. Поховання відбувалися у круглих або овальних ямах глибиною до 0,4 м та з плоским або округленим дном.

У могильних ямах виявлено залишки поховального вогнища у вигляді суміші землі з попелом, перепаленими кістками, вугіллям.

У похованнях виявлено також ліпну і гончарну кераміку, обпалену глину, каміння та розплавлене скло [5, с. 72].

Обци́нне місце спалення виявлено в північно-західній частині могильника. Воно мало вигляд прямокутної ями, заглибленої на 0,35 м, розмірами 2,65×1,1 м. Дно ями було сильно обпалене. Тут виявлено кальциновані кістки людей, тварин, а також вугілля, уламки ліпного і гончарного посуду. Кістки тварин на місці спалення, на думку Б. Тимощука, свідчать про рештки жертвоприношень [19, с. 33].

Відзначу й те, що наявність спеціально відведеного місця для спалення тіла померлого у «ямах-крематоріях» є характерним для описуваного часу й для інших регіонів України (Волинь, Поділля та ін.).

На могильнику виявлено також яму глибиною 0,7 м, діаметром 1,2 м. Дно ями перепалене і вкрите шаром вугілля, що свідчить про наявність у цьому місці в давнину ритуального вогнища. Як вважають дослідники, цю яму не можна вважати звичайним похованням, швидше всього, це жертвна яма — частина могильного «святилища» [7, с. 218].

Щодо існування одночасно (VIII–X ст.) Ревненського безкурганного і Чернівецького курганного могильників, розташованих досить близько одне від одного, археолог Л. Михайлина допускає можливість їхньої приналежності до різних слов'янських угруповань. Науковець висловлює також думку, що факт розташування безкурганного могильника біля городища, а курганного біля селища може вказувати на явище соціального характеру [5, с. 75–76].

Комплексні дослідження багатьох буковинських могильників другої половини I тис. і аналіз досліджень науковців в ін-

ших регіонах України дали можливість археологу Б. Тимощуку змалювати картину поховального обряду східних слов'ян, у тому числі й буковинців, часу більш ніж у тисячоліття віддаленого від наших днів. Оскільки, на мою думку, цей опис є найбільш достовірним і правдоподібним, то дозволю собі подати його в широкому викладі: «Мертвих спалювали на відкритому повітрі, іноді в спеціально влаштованих для цього печах-«крематоріях». Рештки кремації ховали в урнах або без них, у неглибоких ямках або поховальних камерах, під курганми або без них. Під курганными насипами на давній поверхні землі виявляються сліди вогнищ.

Про культовий характер поганських курганів свідчать такі археологічні ознаки:

– Наявність під курганом поховального майданчика, влаштованого на давній поверхні землі або на земляній підсипці. Цей майданчик звичайно обпалений чи підмазаний глиною, на ньому лежать залишки жертвоприношень: кістки тварин, уламки глиняного посуду, різноманітні предмети часто зі слідами вогню.

– Місце поховання відгороджувалося, як і поганські святилища, сакральними межами, які відокремлювали царство життя і смерті. Ці межі влаштовувалися у вигляді кільцевих рівчаків, заповнених вуглистою землею, кам'яних кілець, кільцевого шару золи і вугілля, іноді у вигляді огорожі зі стовпів і покладених між ними горизонтальних колод тощо.

– Наявність на вершині кургану або його схилах слідів вогню, залишків поминальних трапез та інших слідів ритуальних дій (кісток тварин, уламків посуду).

Поганський обряд поховання супроводжувався поминальним бенкетом, а в багатьох випадках іграми, які в літописі згадуються як «тризна» [9, с. 41] щоб відігнати злих духів. Залишки бенкетів на могилах могли ховати в жертвних ямах, які зустрічаються на могильниках. Ці культові дії свідчать про те, що поховання були своєрідними святилищами, де віруючі могли зустрітися з духами предків, влаштувати на їхню честь жертвні бенкети» [19, с. 114–115].

Період X–XI ст. характеризується вченими як перехідний від кремації (трупоспалення) до інгумації (трупопоховання). Свідченням цього є досліджене Б. Тимощуком Добринівське городище. Тут у великій громадській будівлі, у розширеній до-

нову ямі виявлено скелет старшого віку людини, який лежав обличчям донизу. Скелет був засипаний землею впереміж з кам'яним, шматками кераміки, обпаленими кістками тварин.

Таке поховання може бути свідченням прояву культу предків та культу збереження людських кісток, що характерно для християнського часу [17, с. 52–53].

Курганний могильник (з десяти курганів) виявлено Б. Тимощуком у Прутсько-Дністровському межиріччі біля села Горішні Ширівці, який відноситься до XI — початку XII ст. Цікавим є те, що тут одні могили мають сліди трупоспалення, а інші — групопокладання в неглибоких прямокутних ямах та дубових домовинах.

Досить цікавими є поховання, які також досліджувались Б. Тимощуком, на місці літописного Василева на річці Дністер. Це були сімейні гробниці діаметром від 6 до 12 м, оточені кам'яними плитами (гробниці-кромлехи). В кожній гробниці знаходилося декілька поховань у дубових домовинах.

Так, наприклад, у кромлесі за № 4, діаметром 10–12 м, виявлено 6 поховань — чоловіче, жіноче і дитячі. Поховані лежали на спині, головою на захід, а сам могильник у кромлесі розташовувався чітко за лінією північ — південь. Поряд з кромлехами виявлено ритуальні ями з залишками тризни. Б. Тимощук робить висновок, що наявність у XI ст. кромлехів — слов'янського семантичного символу сонця — свідчить про збереження язичницьких традицій у поховальному обряді і після прийняття християнства серед буковинців [16, с. 93–94].

Окрім кромлехів, підкамінних і ґрунтових поховань, у Василеві було виявлено 17 кам'яних саркофагів, які знаходились навколо і всередині кам'яного храму. Датуються вони XII–XIII ст. [16, с. 88–89].

На терені Чорнівського городища від часу XIII–XIV ст. буковинськими археологами розкопано 32 поховання, які були здійснені за християнським обрядом. Дослідженням поховань у 70–80-х роках XX ст. займалися Б. О. Тимощук (поховання 1, 2) та М. А. Філіпчук (поховання 3).

Значна частина ямних безкурганних поховань Чорнівського городища була досліджена І. П. Возним, який констатував, що всі поховання здійснено у звичайних могильних ямах довжиною 1,8–2 м, шириною 0,5–0,6 м. Найчастіше в похованнях

зустрічається схрещування рук на грудях (близько 50 % поховань), що вказує на дотримання християнського звичаю. Більшість поховань орієнтована головою на захід, що відповідало давньому слов'янському звичаю [1].

У 1999–2000 роках ученим-археологом С. В. Пивоваровим розкопано і вивчено сім поховань з Чорнівського могильника.

Поховальний обряд буковинців періоду розвиненого середньовіччя (XI–XV ст.) добре охарактеризований С. Пивоваровим у книзі «Християнські старожитності в межиріччі Верхнього Пруту та Середнього Дністра», де проаналізовано археологічні знахідки від могильників Горішніх Ширівців, уже згадуваних вище, до некропольних могил Шипинців та Оселівки (XIV–XV ст.) [8].

Для періоду XI–XV ст. С. Пивоваров виділяє сім типів поховань, які зустрічаються на Буковині:

– Поховання в ямах. Вони здійснювались у ямах різної глибини, орієнтованих за лінією схід — захід. Померлий лежав у випростаному положенні, руки схрещені на грудях або випростані вздовж тіла. В могилах цього типу виявлено особисті прикраси, деталі одягу, фрагменти кераміки, вугілля, попіл. Такі поховання виявлені у Перебиківцях, Ленківцях, Погорілівці, Миткові, Дорошівцях, Малятинцях, Мусорівці, Маморниці, Новосілці, Кіцмані, Пригородку, Чорнівці.

– Поховання з кам'яними «подушками». В таких могилах голова небіжчика вкладалась на плоский камінь або полив'яну плитку. Могильники з такими похованнями виявлено у Василеві та Ленківцях.

– Підплитові поховання. В Чернівецькій області вони зустрічаються переважно у Подністров'ї (в могильниках сіл Оселівка, Чуньків, Кулішівка, Ярівка, Онут, Бузовиця, Михалкове, Коболчин). Такого типу поховання зустрічались на широкому терені від Київщини до Прутсько-Дністровського межиріччя і від Волині — до Поділля (на кінець XX ст. в Україні виявлено більше 230 підплитових поховань, а на терені Буковини досліджено більше 20) [20, с. 57].

– Ґрунтові ямні поховання у кам'яних колах-кромлехах (на могильнику с. Василева).

– Кам'яні курганні насипи з ямними захороненнями (поховальний комплекс у с. Дністрівка).

— Поховання в кам'яних костницях. На Буковині такі поховання виявлено у селах Василів, Вікно.

— Кам'яні саркофагові поховання, які відомі із знахідок у селах Василів та Чуцьків [8, с. 35–42].

Аналіз поховань у буковинських могильниках періоду розширеного середньовіччя засвідчує, що з XI ст. на Буковині поширюються поховання за християнськими канонами. Кремація тіла покійника була замінена інгумацією. Наявність у могилах пугілля, обгорілих кісток тварин, залишків сільськогосподарських культур, фрагментів кераміки, прикрас, кромлехних огорож і т. п. вказує на те, що давньоукраїнський язичницький поховальний культ не був повністю витіснений християнством, а продовжував зберігатися в поєднанні з останнім. Зокрема, наявність у похованнях великої кількості керамічних черепків вказує на існування і в християнські часи на Буковині язичницьких вірувань, оскільки ритуальне розбивання посуду мало значення пожертви одного з найбільш обожнюваних предметів [4, с. 22].

Наявність багатьох типів поховань пояснюється як перехідним періодом від дохристиянських вірувань і обрядів до християнських, так і цілим рядом інших факторів: етнічних, соціально-економічних, знаково-функціональних, символічних.

Наприклад, буковинська дослідниця світогляду східних слов'ян Ю. Мисько вважає, що на терені Буковини сам обряд трупопалення і поховання залишків кремації свідчить про зв'язок похоронної обрядовості з давньою слов'янською вірою в очищувальну силу вогню, коли душа померлого разом з вогнем і димом ритуального кремаційного вогнища потрапляє на небо [4, с. 20].

Щодо курганних насипів над похованнями, то вони, за уявленням давніх слов'ян-українців, символізували тримірність світу, коли верхній світ з небом відділений від нижнього світу — світу мертвих — підвищеннями на землі: ґрунтовими чи кам'яними насипами.

У XVI–XVII ст. на Буковині поширюються ямні безкурганні поховання поєданого християнського та давньоукраїнського дохристиянського обрядового культу з встановленням на могилі знаку — кам'яного або дубового хреста. Цей тип поховань зберігся і в новий та новітній час.

Поховальний обряд рідної віри давніх українців відбувався з багатою атрибутикою і звичаєвістю. Від тих далеких часів орійського і українського світанку не збереглося повного опису поховального обряду, але окремі матеріали можна почерпнути з давніх орійських текстів «Махабхарати», «Риг Веди», «Атарва Веди», в повідомленнях багатьох давньогрецьких та римських філософів, давньоукраїнському писемному джерелі — «Велесовій книзі» та в залишках обрядовості, що збереглися в українців і донині.

Найперше прослідкуємо походження окремих назв з поховальної обрядовості. Так, наприклад, слова *мерти*, *мрець*, *мертвяк*, *мертвіти*, *мертвець* з'явились у наших далеких предків за багато тисяч років до н. е. Санскритською мовою (за «Махабхаратою») слово «мріті» означало очищення, мріання.

У багатьох індоєвропейських мовах це слово має спільну основу: німецьке «morden» (вбивати), англійське «murder» (вбивство), литовське «mirti» (мертвий).

У «Риг Ведах» слова «мріта дара» означає мертва жінка, а «мріта дега» — мертва душа.

Слова «могила», «гріб» також беруть свій початок з давньоорійського часу. У «Махабхараті» слово «магіяс» означає старшина роду, а «магалака» — начальник роду. Звідси і походить слово «могила» — місце поховання *магіясів*, *магалаків*. Щодо слова «гріб», то за «Риг Ведами» воно означає *житло*, *землянка*, *гріб-погріб*.

У давні часи українці вкладали померлого на помості з дерева посередині житла, попередньо підстеливши запашне сіно. В узголів'ї клали гілочки любистку, чебрецю, василька, безсмертника, полину. В одному з кутів хати горить вогонь, куди підкидають час від часу живицю, яка наповнює житло своєрідним запахом. У схрещені на животі руки покійному вкладають колоски пшениці або жита як символи життя. З цими символами людина відходить в інший світ, щоб продовжити життя. Наші далекі предки вірили, що життя не закінчується зі смертю людини. Подібно зміні ночі днем, змінюється життя і смерть. Нове життя починається у царстві Духів Предків, країні Сонця.

У сучасній літературі рідної української віри є опис поховального обряду: «Домовина з покійником стоїть біля жертво-

ника Вітчизни. Біля покійника почесна варта: чотири побратими тримають свічі, які нагадують смолоскипи з віків Оріяни (Праукраїни); через плече в кожного лежить блакитно-золота стрічка, на якій (на грудях) зображений знак Дажбожий. Рунтато підходить до Жертовника Вітчизни, де горить вічний вогонь Духа Предків, і стоїть хвилину в глибокій задумі. Він запалює свічу, беручи світло від вічного вогню Духа Предків, і несе до присутніх. Присутні запалюють свічі. Всі опановані таїною Духа Предків Рідних.

Покійник покритий білосніжним блаватом, що означає: він підійшов від життєвих страждань, клопотів, зваб, хвороб, радощів, тривог, зобов'язань і всім все прощає, і ніхто на нього не скаржиться, не гнівається. Рунтато бере біля Жертовника Вітчизни благоуханний блават темно-вогнистого кольору і тримає його на піднесених долонях, осяюючи вічним вогнем Духа Предків, покриває ним домовину.

Він засвічує свічі біля Матері Лель і Тата Оря. І читає: «О світлі родоначальники наші, Суть нашої Суті і Дух нашого Духа! Прийміть Потомка свого до священного царства Духа Предків, де всі Достойні Сини і Дочки Ваші спочивають, де немає Часу, де немає Страждань, Хвороб, Старіння, а є Світи, які іскряться зорями немеркнучими, а є Світи, де досягнені всі бажання бажань, а є Світи, де всі складові частини Буття не бояться Небуття, де Добро не змагається з Добром, де Зло не змагається зі Злом, де Сила не змагається із Силою, де безсмертям обезсмертнюється духовне «Я» народу нашого, де є Натхнення Натхнень і Вічність Вічності! Дажбоже, слава Тобі, Ти і ми — Одна сутність Духа і Тіла!».

У Святині Дажбожій, починаючи від тихого відлуння, росте могутня жалібна мелодія. Благодатна стіна Святині Дажбожій підтворює небесну блакить Вітчизни... Рунтато кладе на груди покійника мідяну платівку, на якій в обрамленні сонця вирізьблений Знак Дажбожий, вирізьблені ім'я, прізвище, місце і дата народження і дата смерті покійника. Платівка не тільки нагадує величну оріянську добу міді, вона — символ родової пам'яті. Багато тисяч літ може вона лежати у землі, свідчитиме прийдешнім поколінням, що жив і відійшов у сяйво вічності внук Дажбожий. Платівку Рунтато покриває блакитно-золотою стрічкою.

Біля домовини стоїть побратим і тримає знамено Рідної Української Національної Віри і Заповіді РУНВІРИ. Рунтато тримає у правиці Знак Дажбожий, приєднавши Його до грудей. (Святинний Знак Дажбожий — мідяна ручка, на її верхньому кінці в блакитному колі (сонці) тризуб, на нижньому — невеличка куля, яка зображує Земну Планету. На Земній Планеті викарбувана мапа України.

Лунає прощальна мелодія, яка підтримується святинними співцями або одним співцем. Рунтато підходить до покійника. Хвилина мовчання, не чути ні співу, ні мелодії. Утверджується святее святих поховального обряду: Рунтато біля покійника відчиняє первоврата Земної Планети — первоврата знаходяться там, де народилася і виколихалася Первородина народів Індо-Європейської раси — там, де зображена мапа України. І з первоврат сиплеться дециця Землі Рідної на груди покійника. Із золотої чаші Рунтато бере краплю води Дніпрової і відволожує колоски (символи життєдайних скарбів України), які лежать в руках покійної або біля правого плеча покійника. В руках покійника — три дубові листки...

До Рунтата підходить, кланяючись від імені родини покійника чи його близьких, дівчина або жінка і передає йому на вишиваному рушничку яблукової величини хлібину і горня узвару. Ті, що стоять біля домовини, творять символічне коло родинне і це означає, що вони клянуться перед покійником не забувати ні його, ні його родини, їх ніколи і ніде не роз'єднає жодна позичена чи накинена релігія, чужа духовна чи мілітарна сила або стихійне лихоліття.

Рунтато цілує земні дари (хліб і узвар) і кладе їх біля плеча покійника, і благочинно говорить: «Внуче Дажбожий, востанне прийми від нас дари земні і прости нам всім, коли тебе словом недобрим та необачним свідомо чи несвідомо може скривдили, може не ждали тебе на обід, коли ти був голодний і поспішав до нас; може прагнули перейти перед тобою гордовито дорогу, може свідомо чи несвідомо провинилися, засмучуючи душу добру твою, прости, прости, прости братам і сестрам, ближчим і далеким, що ось у глибокому задумі стоять перед тобою, невимовне горе в душі маючи.

Внуче Дажбожий, у царство Духа Предків завітавши, сповісти Маму Лель, сповісти Тата Оря, благосно всіх наших предків

далеких і ближчих сповісти, що ми Їхні заповіді гідно борони-мо від надокучливих чужих сил, щоб жодна найпривабливіша чужа сила нас не виховала бути свідомими чи несвідомими, славними чи гнаними духовними рабами...».

У маленькому дзбаночку лежать сухі зерна ялиці: тихо в'ється духмяний урочистий сивий димок, він символізує прощання покійника із земним життям, із родичами і приятелями і відхід його у зоряне засвіття Духа Предків.

Звучить врочиста маршова мелодія, яка не подібна на всі маршові мелодії живих людей, в ній засвітній такт, в ній засвітній хід. Дівчата й жінки стають рядами, вони спокійно роняють пелюстки на дорогу, по якій зі Святині Дажбожої виносять побратими тіло покійника. Вогнисті пелюстки символізують, що покійник проходить через всеочищаючий вогонь Духовного Безсмертя.

На кладовищі над свіжою могилою похилений прапор РУНВІРИ. Рунтато висловлює промову. Він на домовині накреслює печать (три геометричні — у формі блискавиці — вогнисті лінії) і цим засвідчує для стрічних на Тому і на Цьому світі, що покійник не був блудним духовним сином, не відправлений він на лоно японської родоначальниці Амаатерасу, юдейського родоначальника Авраама чи інших чужоотців, а є він внук Дажбожий — вірна духовна дитина Рідної Української Національної Віри... І відходить він на священне лоно рідних — Матері Лель і Тата Оря.

Оголошується остання трихвилинна прощальна мовчанка. Нею звеличують Дажбожу Тройцю (Сонце, Землю, Воду). Рунтато запалює біля могили свічку — вічний вогник Духа Предків і пускає в могилу децицю землиці. Кожний присутній бере в жменю крихти землі і сипле в яму і, відходячи, кладе долоню собі на серце і тихо каже: «Прощай» [13, с. 1138–1141].

Отже, протягом більш ніж тисячолітнього періоду (V–XVII ст.) в українців відмічено різні типи поховань. В дохристиянські часи переважаючими були кремаційні поховання, які поступово змінюються трупопокладенням (інгумація) з XI ст. Можна зробити також висновок, що наявність на західноукраїнських землях багатьох типів поховань пояснюється як перехідним періодом від дохристиянських вірувань і обрядів до християнських, так і цілим рядом інших факторів: етнічних, соціально-економічних, знаково-функціональних, символічних.

Джерела та література

1. Возний І. П. Чорнівська феодальна укріплена садиба XII–XIII ст. — Чернівці, 1998.
2. Заходер Б. Н. Каспийский свод сведений о Восточной Европе. Т. 2. — М., 1967.
3. Ковалевский А. П. Книга Ахмеда Ибн Фадлана о его путешествии на Волгу 921–922 гг. Статьи, переводы и комментарии. — Харьков, 1956. — С. 144–146.
4. Мисько Ю. Поховальний обряд у контексті світогляду східних слов'ян (за матеріалами могильників VIII–X ст. Дніпровського Правобережжя) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнографії. — Вип. 4. — Чернівці, 1997.
5. Михайлина Л. П. Населення Верхнього Попруття VIII–X ст. — Чернівці, 1997.
6. Михайлина Л. П., Русанова И. П. Славянский могильник X в. на Верхнем Пруте // Археологические открытия 1979 г. — М., 1980.
7. Михайлина Л. П., Тимощук Б. А. Славянские памятники бассейна Верхнего Прута VIII–X вв. / Славяне на Днестре и Дунае. — К., 1983.
8. Пивоваров С. Християнські старожитності в межиріччі Верхнього Пруту та Середнього Дністра. — Чернівці, 2001.
9. Повесть минулих літ. — Т. 1.
10. Русанова И. П. Изучение славянских поселений в с. Черновка // Археологические открытия 1979 г. — М., 1980.
11. Русанова И. П. Славянские древности VI–VII вв. Культура пражского типа. — М., 1976.
12. Свердлов М. Б. Латинские источники по истории Древней Руси IX — первой половины XII вв. (Германия): Автореф. канд. дис. — Л., 1968.
13. Силенко Л. Мага Віра. Рідна Українська Національна Віра. — Велика Британія — США — Канада — Австралія — Західна Німеччина, 1979. — С. 1138–1141.
14. Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. — К., 1990.
15. Сочинения Константина Багрянородного: о фемах и народах. Чтения в общ. истории и древн. Российских при Московском университете. Кн. 1. — М., 1899.
16. Тимощук Б. О. Північна Буковина — земля слов'янська. — Ужгород, 1969.
17. Тимощук Б. О. Слов'яни Північної Буковини V–IX ст. — К., 1976.
18. Тимощук Б. О. Слов'янські гради Північної Буковини. — Ужгород, 1975.
19. Тимощук Б. О. Східні слов'яни VII–X ст. — Чернівці, 1999.
20. Юрійчук Ю. Еволюція поховального обряду населення Північної Буковини IX–XIII ст. / Буковина — мій рідний край. Матеріали. — Чернівці, 1996. — С. 57.

FUNERAL RITUAL RITES OF THE WEST-UKRAINIANS 5–17TH CENTURIES

The article discloses ritual rites of the Bukovynians and the neighbors from 5 till the 17th centuries. It should be noted that procedures of cremation and inhumation is stipulated by transition period of pre-Orthodox and Orthodox beliefs and a tier of other factors.

Key words: ritual rites, pagans, Christians, funeral (burial), graves, sites of ancient settlement, pitches, burial mounds.

Г. К. Кожолякко

ОБРЯД ПОГРЕБЕНИЯ УКРАИНЦЕВ НА ЗАПАДНОУКРАИНСКОЙ ТЕРРИТОРИИ V–XVII СТ.

В статье исследуется обряд погребения украинцев Буковины и соседних украинских территорий с V до XVII ст. наличие кремационных и ингумационных типов погребений как переходный период от дохристианских верований, да и целым рядом других факторов.

Ключевые слова: обряд, язычники, христиане, погребения, могильники, горodiща, ямы, курганы.

УДК 904:738.6(477.74)

К. С. Мельнікова

ФОРМУВАННЯ ТА ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРПУСУ ТЕРАКОТ НИЖНЬОГО ПОДНІСТРОВ'Я

В статті розглянуто історію дослідження виробів коропластики, знайдених на археологічних пам'ятках Нижнього Подністров'я. Увагу приділено історії дослідження вказаних пам'яток. Проаналізовані шляхи введення до наукового обігу та теоретичного осмислення теракот регіону.

Ключові слова: теракота, коропластика, історія науки, антична історія, Нижнє Подністров'я.